

ЛЮДИНА В УМОВАХ КРИЗОВОГО БУТТЯ

Сидоренко С.В. (м. Запоріжжя)

Анотації

В статті досліджуються головні тенденції сучасної економічної кризи. Криза вплинула на світові фінансові системи та загострила до того ж невирішені раніше національні проблеми в сфері економіки, політики та культури. Несприятлива ситуація на зовнішньому ринку загрожує українському металургійному сектору й машинобудуванню, а в перспективі транспортній галузі. В дослідженні запропоновані головні детермінанти оптимізації взаємодії людини і суспільства в умовах кризи.

The article is devoted to the basic tendencies of the actual economic depression. The depression which has begun in the USA affected the world financial system and worsened national problems in the sphere of economics, politics and culture. Unfavorable situation of the foreign market is impending over the Ukrainian metallurgical sector and in perspective over the transport sector. In research the main determinants of optimization of co-operation of man and society in the conditions of crisis are offered.

Ключові слова

ЛЮДИНА, ЕКОНОМІЧНА КРИЗА, КРИЗОВЕ БУТТЯ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ДЕТЕРМІНАНТИ ОПТИМІЗАЦІЇ, ДУХОВНІСТЬ, ЦІННОСТІ, ПОЛІТИКА, КУЛЬТУРА

Вступ

Дев'ятого липня 2007 року акції двох великих американських компаній Freddie Mae і Fannie Mae впали до мінімальних розмірів за останні 16 років. Знецінювання акцій було пов'язано зі зниженням цін у США на нерухомість та дефолтів власників іпотечних закладів. Отже, цінні папери двох компаній, які контролюють половину ринку іпотечних кредитів США, досягли мінімального значення у порівнянні з 1992 роком, а збитки перевищили 11 млрд. доларів. Економічна криза, яка зародилася у США відбилася на європейських країнах.

Метою статті є осмислення наслідків економічної кризи, виявлення детермінант оптимізації взаємодії людини і сучасного суспільства.

Обговорення проблеми

Сучасна економічна криза є наслідком глобалізації, яку переживають цивілізації XXI століття. Глобальні процеси мають всеохоплюючий характер, країни, що переживають їх впливають одна на одну, створюючи локальні та глобальні протиріччя. Криза, яка розпочалася у США, вплинула на світові фінансові системи та загострила до того ж невирішені раніше національні проблеми в

області економіки, політики та культури. Її наслідками в економічній сфері було падіння фондових індексів провідних банків, фінансових компаній, серія банкрутств та поширення фінансової кризи на реальний сектор світового господарства, падіння попиту на світових ринках та, як результат, стагнація провідних економічних систем [9]. У серпні-вересні ціна на метал в середньому за вісьмома регіонами світу впала на 18,3 %, ціни на нафту знизилися на 26,5%. У серпні вперше, починаючи з жовтня 2007 р., відбулося зменшення обсягів виробництва промислової продукції до відповідного місяця попереднього року на 0,5 %, зокрема в металургії – на 8,6%, хімічній промисловості – на 9,1%, у виробництві коксу, продуктів нафтопереробки – на 4,9%. Третя хвиля світової фінансової кризи примусила уряди провідних країн переглянути свою політику щодо фінансових ринків. У світовій економічній системі відбуваються наступні тенденції:

1) істотно зростає дефіцит зовнішньоторговельного балансу, перевищивши рівень на 10 % ВВП, що є критичним для економік, які розвиваються;

2) скорочується додатне сальдо платіжного балансу.

Несприятлива ситуація на зовнішньому ринку загрожує українському металургійному сектору й машинобудуванню, а в перспективі транспортній галузі. Підвищення попиту на продовольство створює сприятливі умови для зростання в агропромисловому секторі України [8, 9]. Наслідками економічної кризи є збільшення кількості безробітних у світі: з 190 мільйонів за минулі роки до 210 мільйонів. Так, за інформацією директора міського центру зайнятості м. Запоріжжя В. Драчева на біржі праці зареєструвалося 2367 безробітних. Такий стан справ наводить на багато висновків фахівців в області кадрового управління. Збільшення кількості безробітних впливає на розвиток кримінальних злочинів, корупції, проституції, зростання рівня бездуховності серед різних груп населення, занепаду інституту родини, збільшення кількості дітей-сиріт тощо. За даними управління МВД м. Запоріжжя кількість злочинів, що скоїлись збільшилося у три рази [9, с.2]. Не залишаються осторонь і проблеми дітей. В Україні понад 500 тис. дітей потерпають від кризових проявів, 100 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 160 тис. дітей з особливими потребами. До того ж, у нашій країні є 11 дитячих колоній, де тримають неповнолітніх злочинців.

Фахівці в області кадрового управління шукають в умовах кризового буття позитивні моменти. Кризовий форс-мажор примушує компанію позбавитися малоефективного персоналу та посилити фірму за рахунок першокласних кандидатів, які з'явилися на ринку праці [4, с.21-22]. Як виявляється криза ніколи не проходить без наслідків – найкраще її видно в галузі стратегічного менеджменту: менеджери отримують здатність краще адаптувати діяльність своїх компаній до

вимог часу в довгостроковому режимі. Це, в свою чергу, пов'язане з основним принципом етики бізнесу – в довгостроковому режимі етична поведінка вигідна компанії, а неетична – невигідна. Відбувається це через формування того ж іміджу, налагодження зв'язків, що базуються на довірі, турботі і чесності (для чого завжди потрібен певний час і відповідний досвід). Потрібно просто по-новому усвідомити менеджмент і маркетинг компанії з точки зору названих „людських” понять, що завжди лише призводить до зростання загальної ефективності організації, особливо – ефективності людського капіталу, формування стійкої довіри до бренду тощо. Динамізм глобалізаційних процесів ставить перед кожною людиною проблему швидкого пристосування до постійно змінюваних умов свого повсякденного існування. Між тим людина як природно-біологічна істота створена за мільйони років еволюційного розвитку живої матерії. Цілком зрозуміло, що це не виробило у масової людини гнучкості мислення. Як наслідок: вона потребує допомоги у справі пристосування до мінливих умов буття у всіх його суспільних вимірах – економічному, політичному, духовно-культурному. У глобальному суспільстві з'являються нові засоби адаптації до кризової ситуації суспільства – соціальна мімікрія, яка дає змогу вижити і самозберегтися тим соціальним групам, силам, верствам, для яких у суспільстві створюються нестабільні умови життя і діяльності. Найпоширенішими є дві форми (моделі): мімікрія-захист, мімікрія – ціледосягнення. В умовах кризового буття у людини формується кризова свідомість, яка формує нові моделі адаптації. Локальна адаптація відбувається на рівнях взаємодій (суб'єкт – суб'єкт) людина – людина, людина – колектив; людина – колектив – суспільство – держава.

Глобальна адаптація відбувається на таких рівнях: держава – держава; держава – держава – глобальне суспільство (головним механізмом адаптації виступають транснаціональні компанії, урядові та міжнародні організації, економічні домовленості).

Кризове буття загострює "больові точки" глобалізованого світу, серед яких проблема бідності та багатства. 1/5 з 6 млрд. мешканців Землі проживає в квітучих країнах, більшість з них отримують 4/5 доходу планети. Диспропорція створює безодню між багатими та бідними країнами світу. Низький рівень життя пояснюється мінімальним рівнем доходу населення світових країн. Для досягнення прожиткового рівня бідних країн у 2005 р. країни "Великої вісімки" прийняли рішення про надання Африці необхідних ресурсів та прийняли на себе політичні зобов'язання в даній проблемі [5, с. 56]. Кризова свідомість проектує певний тип світогляду, який відбиває певне ставлення людини до матеріальних цінностей, а точніше до грошей. На сьогоднішній день у світі не існує ідеї більш сильної і більш лютої, чим ідея мати гроші, і чим більше тим краще. Гроші не залишають байдужим нікого. Одні переконані, що від кількості грошей

залежить їх майбутнє та якість життя, інші стурбовані тим як їх заробити. Покупка дорогих речей як засобу суспільного визнання індивіду впливає на визнання його якостей. Якщо раніше людина створювала гроші, то зараз гроші створюють людину. Ситуація, яка склалася нагадує повість Оноре де Бальзака "Гобсек". Тема якої пов'язана з губною владою грошей над людьми, поступовою деградацією душі під впливом золота. Лихвар Гобсек полюбляє золото, спрага збагачення вбиває у нього всі людські якості: "Я достатньо багатий, щоб покупати людську совість. Золото є духовною сутністю всього сучасного суспільства" [3, с. 24-25]. Як справедливо зазначає сучасний київський дослідник В.Ільїн, виникає ситуація, коли гроші для більшості людей стають предметно-матеріальною основою вічного блага. Формально засвоюючи ідеальний образ, завдяки обмеженості інтелектуально-світоглядних настанов, індивід нездатний до критичного ставлення до цього образу. Здійснюється ніби ототожнення себе з річчю, тобто грошима. Котрі стають незмінною сутністю; разом з ними соціальна, політична, культурна дійсність стає також незмінною, вічною. В даному випадку не індивід впливає на ідеальний образ, а фетишизований, догматизований образ впливає на людину. Догматична свідомість закрита для досвіду нового знання, в її центрі опиняється деякий абстрактний авторитет – політичний лідер, гроші та ін. У результаті гроші стають не діючою функцією індивіда, а навпаки, індивід стає функцією образу, себто грошей, які панують над його волею. Гроші перетворюються на ззовні задану формальну схему, на відчужений образ. Це призводить до свавілля, втрати сутнісних сил людини, котрі визначають його свободу, смисл та самореалізацію. Проте особливістю грошей є те, що вони вторинні відносно до творчої природи, внаслідок чого, не мають того значення та енергії творчості, як традиційні стимули (наприклад, як інтелектуальна любов до Бога Спінози). "Гроші не мають того організуючого начала, як традиційні гуманістичні цінності. Людність як потенція, як глибина можливостей, як величина інтенсивна, а не екстенсивна, поєднує людей у незмірно більшій мірі, ніж їх роз'єднує індивідуалізація" [6, с. 117-118]. У зв'язку з цим слід зазначити, що збагачує людину, насамперед, її орієнтація на духовні цінності, яка, у свою чергу, залежить від рівня розвитку її духовних потреб. Не багатство прикрашає людину, а її чесність, доброта, милосердя, повага до людини, мудрість, щирість, працьовитість, справедливість. Духовні цінності сучасного суспільства формують сенс її життя. В умовах сучасного кризового буття людина відчуває складні психологічні, соціально-економічні, культурні проблеми, пов'язані з входженням у новий інформаційно-культурний простір. Проблеми, формуючи кризове суспільство, впливають на деградацію суспільної свідомості. Історія має багато прикладів, коли людина в умовах соціально-політичних змін навіть йшла на самогубство. Коли

наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ століття серед російської еміграції, особливо молоді, яка поступово втрачала надію на повернення на батьківщину й будь-яке відчуття життєвої перспективи, прокочується хвиля самогубств, М.О. Бердяєв присвячує цьому болючому питанню тодішнього життя спеціальну працю – психологічний етюд "Про самогубство". У цьому етюді, висловивши цілковите розуміння причин, сукупність яких доводила емігрантську молодь до відчаю, філософ різко засуджує самогубство як форму духовного дезертирства, втечу від складнощів життя, вбачає в ньому відмову "нести свій Хрест". В даному контексті ми маємо дбати про осмисленість нашого життя, вносячи у нього ті чи інші цінності, але насамперед його, це життя, потрібно витримати, не загубити, не дати йому вислизнути в безодню небуття. Витримати – з усіма його тягарями й вадами, зі своїми й успадкованими провинами, гріхами, збавами, що тяжіють на ньому. Як зазначив той же Бердяєв, стерпіти революцію дає змогу лише переживання провини. Так, визначити свою відповідальність буває важко, принизливо, гірко, але це те, що надає життю можливість бути осмисленим. У кожному разі, це – власна позиція, власний голос у бутті, а не падіння в німотну прірву [10, с. 145-146]. Універсальними характеристиками ХХ століття у політичній сфері стали, з одного боку, тотальна регламентація суспільного життя, з іншого – прагнення до крайнього індивідуалізму та особистої свободи. Політичні реалії сучасності розкрили технологію влади, що пристосовується до будь-яких ідеологій та не потребує маніпулюванням етичними цінностями. Яскраво висвітилася подвійна сутність утилітаристської моделі світосприймання: з одного боку, вона націлювала людину на задоволення головних потреб людини, з іншого – створювала умови для поширення егоцентризму та свавільності. Користь як головний критерій оцінки будь-яких дій, у тому числі – і політичних, виявилася звичайним світоглядним явищем. Більш того П.Сорокін оголосив користь четвертою вищою цінністю, услід за трьома загально визнаними – добром, істиною та красою. Користь розглядалася як фактор, який підвищує суспільну активність і, врешті-решт, сприяє розвитку людської цивілізації. Щоправда, глобальні ідеї нашого часу піддали сумніву правомірність рішучого зарахування користі до рангу справжніх цінностей людства [6, с. 112-113]. Йдеться про цінності, які спрямовані на затвердження ідеалу гуманізму. На думку В.Воронкової: "Центральне місце в політиці має бути пов'язано з людиною". Проектуванням нового типу культури, нового способу життя, мислення, життєдіяльності, соціальної і політичної організації суспільства. Діяльність людини повинна стояти в центрі політики, якість її життя, рівень її життя, що ставить політику в прямий зв'язок з "буттєвими" вимірами політики.

Саме активне, творче, індивідуальне буття детерміноване свободою і своєю спонтанною активністю, створює засади для

формування автономного політичного дискурсу, які так необхідні в екстремальних умовах існування, самоактуалізація і самореалізація особистості, особливо в критичних ситуаціях, коли до творчої активності підіймаються мільйони людей [1, с. 110]. В контексті виробничих відносин гуманізм виявляється в гуманізації праці, створенні умов, що впливають на розвиток особистості, її перетворюючої діяльності. Основні напрямки гуманізації праці: покращення соціально-економічного змісту праці через його збагачення, естетизація місця роботи, забезпечення безпеки і надійності виробничих процесів, досягнення ефективної і гармонійної взаємодії людини і машини, забезпечення нормальних, гідних людині умов життєдіяльності, здорових умов побуту і праці, використання технологій, направлених на розвиток індивідуально-особистісних якостей особистості, удосконалення міжособистісних відношень і оздоровлення соціально-психологічного клімату колективу, стимулювання професійного росту, творчої ініціативи і ділового партнерства [2, с. 89].

В концептуальному осмисленні гуманізм – це такий теоретико-світоглядний спосіб, що поєднує вчення про людину як визначальну мету і вищу цінність суспільства; осмислення всезагального. Осмислення всезагального, звернення до людини як найвищої цінності в суспільстві, оптимізація взаємодії людини і суспільства є пріоритетною. Кризова свідомість формується під впливом проблем різного характеру. До психологічних проблем можна віднести: негативні емоції – страх, тривога, стрес; психічні стани – напруження, втома, тривожне очікування, хвилювання, дратівливість; особливості поведінки – невдачі, помилки, конфлікти; результати трудової діяльності – низька продуктивність, брак, аварії. Соціально-економічні проблеми – безробіття, низька якість життя, інфляція, проблема еміграції. Духовні: руйнація традиційних соціокультурних форм та інститутів, проблема ідентичності, відчуження. В даному контексті необхідно виділити детермінанти оптимізації взаємодії людини і суспільства.

Детермінанти оптимізації – це процеси, відносини, організаційні структури особистості в суспільстві, мотивовані її внутрішніми потребами, якістю свідомості та волі, яка допомагає їй узгоджувати довколишнє середовище згідно із суспільними та індивідуальними потребами. Можна виділити наступні детермінанти. А саме: культурно-психологічні, історичні, освітньо-гносеологічні, звернення до релігії, захисні. Культурно-психологічні детермінанти формують стереотипи поведінки і сприйняття певного стилю спілкування, розуміння приналежності до певної етнічної групи. Виявляючи певний стиль поведінки та спілкування, людина зможе адаптуватися до кризового буття. Історичні – люди, маючи пам'ять про минуле, мають настійливе бажання хоча б на деякий час повернутись у властивий йому спокій. За

словами В.Жадько: "Люди гармонізують досвід минулого, як спосіб протесту й заперечення сучасного нестерпного стану, адже минуле не відчувається, а пам'ятається" [7, с. 103]. Освітньо-гносеологічні детермінанти виявляються у сфері освіти та прагненні людини до пізнання. В сучасних умовах процес освіти набуває безперервного характеру. Освітньо-гносеологічні потенціал, властивий адаптаційним механізмам, дозволяє людині засвоїти нові прояви масової культури, орієнтуватися в динамічному інформаційному просторі. При отриманні освіти особистість, звертаючись до етнонаціональної культури, збагачує свій світогляд. Найважливішою детермінантою є звернення до релігії, пов'язане з пошуками особистістю глибинних ціннісних життєвих орієнтирів. Головною рисою 90-х рр. ХХ ст. було переважання впливу різних сектантів і місіонерів, які, користуючись професійними психологічними прийомами, чинили великий вплив на людей, змінювали їх світогляд і певні погляди. До захисних детермінант можна віднести прагнення особистості в кризові періоди замикатися на собі, родинних зв'язках. За таких умов зростає значення сім'ї, родинних зв'язків. У той же час розквітає індивідуалізм, коли людина намагається захистити себе від соціокультурного простору, реалізує свої потреби та інтереси у власному світі.

Висновки

В умовах економічної кризи відбувається проектуванням нового типу культури, нового способу життя, мислення, життєдіяльності, соціальної і політичної організації суспільства. В соціумі виникають нові моделі адаптації до кризового буття, детермінанти оптимізації взаємодії людини і суспільства. Пріоритетним і найголовнішим напрямком, який забезпечує безпеку і надійність виробничих процесів, нормальні, гідні, людські умови життєдіяльності, найкращі умови побиту і праці, використання технологій, направлених на розвиток індивідуально-особистісних якостей особистості, удосконалення міжособистісних відношень і оздоровлення соціально-психологічного клімату колективу, стимулювання професійного росту, творчої ініціативи і ділового партнерства є гуманізм.

Перспективи подальших досліджень:

- шляхи оптимізації суспільства в умовах економічної кризи;
- Формування духовних цінностей людини в умовах глобалізації.

Джерела

1. Воронкова В.Г. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-антропологічні виміри). Монографія. – Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008. – 254 с.
2. Воронкова В. Філософія управління персоналом: Монографія. – Запоріжжя: Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2005. – 472 с.
3. Бальзак О. Гобсек. – М., 1977.

4. Богданов М. Кадровый фитнес: нет худа без добра // Управление персоналом. – 2008. - № 21. – С. 21-22.
5. Глобалистика: международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред.: И.И.Мазур, А.Н. Чумаков. – М. – СПб. – Н.-Й.: ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
6. Гурбич В. Співвідношення політики та етики належного // Філософські обрії. – 2007. - №17. – С.109-120.
7. Жадько В. Соціально-духовні виміри світоглядної свідомості. – Запоріжжя: Вид. Запорізької державної інженерної академії, 1997. – 166 с.
8. Кірш О. Найкращі ліки від кризи // Дзеркало тижня. – 2008. - 4 жовтня. – С.9.
9. Кризис уже сказался на казне // Индустриальное Запорожье. – 2008. -2 декабря. – С.2.
10. Малахов В.А. Етика: Курс лекцій: Навч. Посібник. – К.: Либідь, 1996. – 304 с.
11. Сандул И. Кризис жанра // Корреспондент – 2008. - 15 ноября. – С. 45-46.
12. Экономический кризис и Европа // Пропаганда - №2. – 2008. – С.5.
13. Ювас И. Действовать без промедления // Суббота плюс – 11 декабря – 2008 - №50 – С. 10.

Стаття надійшла 12.12.2008 р.